

HORÁNYI ELEK

(1736-1809)

Czvittinger Dániel és Bod Péter mellett Horányi Elek volt a harmadik magyar tudós, aki munkásságával előkészítette és egyengette nemzeti bibliográfiánk megvalósításának útját. Voltak ugyan a XVIII. század folyamán rajtuk kívül mások is, akik a magyar írók munkáinak és életrajzi adatainak összegyűjtésével foglalkoztak, de műveik kéziratban maradtak és többnyire elkallódtak, ezért hatásuk alig lehetett. E kéziratok munkák szerzői — csakúgy, mint Bod Péter és Horányi Elek — lényegében a Czvittinger által kezdett irány folytatói voltak. Valamennyien íróink életrajzeit állították össze a nevek betűrendjében, és az életrajzi adatok között felsorolták a könyvek címét is. Fejlődést többnyire csak annyiban jelentenek elődeikhez képest, hogy bővítik, kiegészítik az adatokat, és egyre több író életét dolgozzák fel. Czvittinger még csak 269 írot sorol fel, Bod Péter már 528 író életét ismerteti, Horányi Elek három kötetes munkájában pedig 1155 író életéről és munkásságáról számol be.

Horányi azonban nemcsak terjedelmesebb, hanem sokkal alaposabb és rendszerebb munkát is végzett elődeinél. Ezt elősegítette — az úttörők elömlé-
latain kívül — az a körülmény is, hogy sokkal kedvezőbb körülményben és jobb körülmények között működött, mint például Czvittinger Dávid. Ugyanis Czvittinger a XVIII. század elején külföldön, és a háborús viszonyok következtében kora íróitól csaknem teljesen elszigetelten dolgozott, Horányi viszont a XVIII. század utolsó évtizedeiben hazájában, a magyar felvilágosodás korának pezsgő irodalmi világában élt, élénk kapcsolatot tarthatott fenn az írókkal, és a munkatársak egész seregének segítségére támaszkodva végezhette anyaggyűjtő munkáját.

E különbségek mellett közös vonásokat is találunk Czvittinger és Horányi működésében: mindkettőjüket az a becsvágy sarkallta elsősorban, hogy megcáfolják a nemzetünk kultúrátlanságáról terjesztett vádakot, és bizonyosságot tegyenek arról, hogy íróink száma nem jelentéktelen. Összeállításaik nyelvét mindketten a latint, az akkori tudományos élet nemzetközi nyelvét választották, mert a külföldi közvélemény tájékoztatását tartották legfontosabb feladatuknak. Hazánk irodalmi műveltségével kapcsolatosan a nyugati körökben elterjedt elmarasztoló véleményt a bécsi poli-

tika mesterségesen is terjesztette és felnagyította; Czvittinger idejében, II. Rákóczi Ferenc szabadságharca alatt éppen úgy, mint Horányi korában, Mária Terézia és II. József gyarmatosító és németesítő politikájának ideológiai támogatása érdekében. Ez ellen lépett fel Horányi Elek, aki egyébként a nemzeti-mozgalom egyik jelentékeny képviselője volt.

2.

Horányi Elek 1736-ban született Budán, köznemesi családból. Szülei jómódúak voltak, és gondos nevelésben részesítették: iskolai tanulmányait Budán, Pozsonyban, Kassán és Győrött végezte. 1752-ben belépett a piarista rendbe. Szerzetesi fogadalmának letétele után rendje tanulmányai folytatása végett Rómába küldte, ahol bölcsellett, teológiával és természet-tudományokkal foglalkozott, majd nyugat-európai tanulmányútra indult. Járt Svájcban, Németalföldön és Angliában, ahonnan 1758-ban gazdag tapasztalatok-

kal érkezett haza. Felszentelése után különböző vidéki városokban tanított, majd 1767-ben a váci akadémián a bölcsészeti tanszék tanára lett. Itt alkalmat nyílt elmélyedni a tudományokban, ekkor kezdett behatóbban foglalkozni irodalmunk történetével is. Hozzá is eljutott az a külföldi vélekedés — talán tanulmányútjai során is találkozott ilyenekkel —, amely becsmérlően nyilatkozott a magyar tudományról és irodalomról. Ennek megcáfolása végett fogott hozzá adatgyűjtő munkájához.

A rend felmentette a tanítás alól, és így minden idejét tervezett műve előkészítésének szentelhette. 1770-ben Velenében kiadta munkájának tervezetét „Prodromus Hungariae Literatae” címmel. Majd Nyitrán, Tatán és a fővárosban folytatta az adatgyűjtést. A három kötetre összegyűlt anyagot 1775—1777 között Bécsben jelentette meg „Memoria Hungarorum” címmel. Az elismeréssel fogadott mű megjelenése után Horányi nem hagyott fel irodalmi és bibliográfiai tevékenységével: a hetvenes évek végén Bessenyeivel és Anyóssal együtt részt vett abban a szervezkedésben, amely Pesten *Hazafiúi Magyar Társaság* néven egy magyar irodalmi társaság létrehozását tűzte ki céljával; de folytatta anyaggyűjtő munkáját is. Lexikonának új, bővített kiadását 1792-ben Pesten jelentette meg, de ez már csonkán maradt, mert csak az első kötet látott napvilágot a több kötetre tervezett műből. Horányinak e két írói lexikonán kívül még számos munkája volt; többnyire tankönyvek, de írt a kilencvenes évek körül politikai tárgyú iratokat is, amelyek a köznemzeti mozgalom hívének mutatják. 1809-ben halt meg.

3.

Horányi „Memoria Hungarorum” című műve — mint láttuk — a Czvittinger által kezdeményezett és Bod Péter által folytatott műfaj továbbfejlesztése volt mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt. A címlapon olvasható jelmondat kifejezi az indítékot, amely szintén meg egyezik az elődökével: „Provehimur non praemia, sed patriae amore” (Nem jutalomért, hanem hazaszeretetből fáradozunk). A bevezetésben megemlékezik Czvittinger lelkes, de — az övéhez képest — kevesebb eredményt felmutató kezdeményezéséről, és elismeréssel nyilatkozik Bod Péter művéről is. Főtörekvése az volt, hogy kiegészítse elődei hiányait, és helyreigazítsa tévedéseiket. Évgezt. széleskörű kapcsolatokat épített ki mindazokkal, akik anyaggyűjtő munkájában támogatni tudták. Munkatársai főleg a különböző szerzetrendek tagjai közül

kerültek ki, de az adatok összegyűjtésében segítségére volt sok író és könyvbarát is. Ezenkívül világnézeti szempontból is haladást mutat elődeihez képest, mivel nála már alig találjuk nyomát — nyilván a felvilágosodás eszméinek következtében — a még Bod Péternél is gyakran előforduló vallási türelmetlenségnek és elfogultságnak az egyes írók jellemzésével kapcsolatban.

Horányi háromkötetes munkáját a korabeli hazai és külföldi tudományos élet egyaránt nagy elismeréssel fogadta. Tekintélyes folyóiratok emlékeztek meg róla meleg hangon, és egész sereg külföldi tudós társaság igyekezett Horányit tagjai sorába felvenni. *Horváth István* így írt a *Memoria Hungarorum* jelentőségéről: „Horányi leginkább a *Memoria Hungarorum* által szerzett nevének mind a hazában, mind a külföldön halhatatlan hírt és dicső emlékezetet: mert akkor midőn még az eféle tárgyokra igen csekélyek valának a ségedelmek, 1155 tudósokat a feledékenység homályaiból kiragadni nem kis munkába telt.”

Horányi a *Memoria Hungarorum* megjelenése után tovább folytatta a gyűjtést, készült a hiányok pótlására és művének új adatokkal való kiegészítésére. Anyaga egyre gyűlt, az új kiadás megjelenése pedig sokáig késett; míg végül is 1792-ben „Nova Memoria Hungarorum” címmel megjelent, de csak az első kötete. Ez csak A-tól C-ig tartalmazta az írókat, köztük pl. *Batsányi* nevét és működését, aki az első kiadás óta eltelt időszakban lépett fel az irodalmi életben. A *Nova Memoria Hungarorum* készésének és csonkaságának az oka részben anyagi nehézségekben, részben pedig bizonyos személyeknek és köröknek Horányi munkásságát nem jó szemmel néző és azt gáncsoló magatartásában rejlik. Főleg a jezsuiták voltak azok, akik személyi és a két rend között meglévő ellentétek következtében, valamint sértett hiúságból (keveselték azt, amit Horányi rólok írt) hátráltatni igyekeztek munkásságában.

Horányi műve azonban befejezetlenül is a legjelentősebb XVIII. századi magyar bio-bibliográfiai munka, és egyben utolsó állomása is a XVIII. században e műfajnak. Utána már nemzeti bibliográfiánk megindítói veszik át a szót.

Horányi munkásságának és emberi magatartásának az értékeit már a kortársak is felismerték; de mi is elmondhatjuk róla azt, amit *Kazinczy* írt róla: „Hévvél szerette a jót, méltó utalá a gonoszt. Tiszta lélek volt, hélvél, hogy a maradék áldással emlékezzék felőle.”

Kókay György